

Kad susjed postane monstrum: femicid i tamna strana ljudske psihe (2. priča)

SLUČAJ GROBARA KOJI JE ZADAVIO DJEVOJKU (2006)

Hladnokrvni zločinac ili „mirni dečko iz susjedstva“?

Iza lika „mirnog dečka iz susjedstva“ krio se monstruozi ubojica. Nerijetko su susjedi ili poznanici upravo tim riječima opisivali monstrume ubojice: „Bio je dobar i fin. Uvijek bi pristojno pozdravio. Ne možemo vjerovati da bi bio sposoban učiniti takav strašan zločin.“

I u slučaju grobara Stjepana Ščančara, mladića od svega 24. godine iskazi nevjerice bili su tih dana vrlo česti. Ni vlasnik pogrebnog poduzeća Zdravko Srdinić nije mogao vjerovati da bi njegov zaposlenik Stjepan Ščančar mogao biti ubojica.

Slomljeni otac ubijene djevojke Anite Kulaš (16) stalno je ponavljao; „Ne mogu vjerovati da je to učinio susjed s čijim sam ocem bio dobar i pomagali smo si u svim poslovima, a i Stjepan je često dolazio k nama. Ne mogu ni zamisliti o kakvom je čovjeku riječ“

Osobito šokantno je opisivao dan kad je upravo ubojica vozio njega i suprugu Višnju u dugoselsku policijsku stanicu kako bi prijavili nestanak kćeri.

Višnja Kulaš, majka ubijene Anite uporno je ponavljala: "Samo je monstrum mogao učiniti takvo nešto."

Kad je majka ubojice Stjepana Ščančara ugledala sina svezanog lisicama, pred ulaznim vratima velikogoričkog Županijskog suda briznula je u plač i počela vikati: "Lezbače jedne! Što su ti napravile, sine?"

I nije to bio kadar iz filma Dalibora Matanića „Fine mrtve djevojke“, već potresni prizor pred ulaznim vratima velikogoričkog Županijskog suda koji je utvrdio da je grobar Stjepan Ščančar pomno isplanirao ubojstvo svoje susjede i prijateljice Anite Kulaš..

Lice zla

Možemo li govoriti o licu zla u slučaju grobara Ščančara? Kobnog 3. listopada 2006. godine nesretnu je djevojku sačekao na autobusnoj postaji u blizini njezina doma. Želio joj je reći da se prestane miješati u njegovu vezu s Ivanom Bertak (18). Na kraju ju je namamio i odvezao na groblje u Cerje, gdje je to jutro iskopao raku za staricu koju su trebali pokopati sljedećeg dana. Na groblju mu je Anita navodno pokazala obnažene slike nje i Ivane B. Tvrdio je i da ga je Anita ucjenjivala da će slike pokazati cijelom selu. Kad je vidio slike, Stjepanu se smračilo pred očima i izgubio je kontrolu. Istrgnuo joj je mobitel iz ruke, uhvatio je za vrat i čvrsto stisnuo. Kad je djevojka klonula, skinuo joj je vezice s tenisica i zavezao četverostruku omču oko vrata, kako bi bio posve siguran da je mrtva. Potom ju je bacio u pripremljenu raku. Na sprovodu idućeg dana nitko nije primijetio ništa čudno jer je kobne večeri padala kiša koja je dodatno namočila zemlju. Koliko je maliciozno isplanirao ubojstvo govori i činjenica da nije zaboravio uzeti djevojčin mobitel, s kojega je nastavio slati poruke kako bi obmanuo prijatelje i obitelj i uvjerio ih da je Anita živa. Mobitel je na kraju uništio, razbivši ga na komadiće.

Poremećeni shizoidni narcis

U prisustvu odvjetnika Silvija Degen, Ščančar je ubojstvo priznao tek kada su pred njega stavljeni svi dokazi koji su upućivali da je baš on ubojica Anite Kulaš. Djevojka je pronađena oko pola metra ispod uobičajene dubine za ukop lijesa. O zločinu je govorio sasvim mirno, gotovo bez emocija, ali sudski postupak bio je mučan. Dok je opisivao kako je ubio nesretnu djevojku, majka je ubojici svoje kćeri neprekidno dovikivala: „Krvniče, život će ti biti dovoljna kazna!“

Psihijatri su potvrdili da je riječ o osobi duboko poremećene strukture ličnosti te da je u vrijeme ubojstva bio smanjeno ubojiv. Također su ustvrdili shizoidne i narcističke karakteristike i da teško kontrolira agresiju. Iako mu je prijetila zatvorska kazna od 40 godina, sud mu je u listopadu 2006. godine izrekao kaznu od 27 godina zatvora. Vrhovni sud tu je presudu ukinuo, no Ščančar nije pušten na slobodu, već mu je izrečena mjera zadržavanja u pritvoru.

Ščančarov odvjetnik Silvije Degen bio je zadovoljan što je žalba koju je uložio uspjela: „Žalba je uspjela jer sam smatrao da je nužno novo, cjelovito psihijatrijsko vještačenje. U kaznenom postupku nije dovoljno općenito govoriti o ‘lomu’ ili ‘pomračenju’. Sud mora imati precizno, vremenski usko vezano

vještačenje: kakva je bila sposobnost shvaćanja značenja djela i upravljanja postupcima baš u kritičnom trenutku, te postoji li kauzalna veza između poremećaja i djela. Tek tada se može ozbiljno raspravljati o bitno smanjenoj ubroјivosti i njezinim posljedicama na kvalifikaciju, mjeru i kaznu.“

“Iz perspektive obrane, to nije formalizam, nego temelj pravičnog suđenja: presuda mora počivati na točnim činjenicama i stručnim nalazima, a ne na pretpostavkama o psihičkom stanju ili „zdravom razumu“ javnosti. U praksi to znači: ako vještačenje pokaže teško poremećenu kontrolu impulse, afektivnu dekompenzaciju ili poremećaj ličnosti koji je bitno suzio sposobnost upravljanja ponašanjem, sud to mora uzeti u obzir – ne radi opravdanja djela, nego radi individualizacije krivnje i kazne” – objašnjava odvjetnik Degen.

Maloljetna žrtva i mladi počinitelji: otegotno i obvezujuće

Degen pritom jasno razlikuje dvije razine: etičko-pravnu težinu djela i psihijatrijsku procjenu počinitelja.

Silvije Degen: „Maloljetnost žrtve normativno je otegotna okolnost i tu nema relativizacije. Kod mladih počinitelja, što će reći; biološki punoljetnih, ali razvojno nezrelih, nužno je ustanoviti razinu emocionalne i socijalne zrelosti, impulzivnost, toleranciju na frustraciju, obrasce vezivanja. To ne umanjuje zlo djela – nego osigurava da je kazna zakonita, individualizirana i svrhovita..”

Degen se osvrće i na širi društveni konteksta u kojem nastaju obrasci nasilja: „Vidimo dezorijentiranost mladih: odrastanje u okruženju hiperstimulacije – brutalni sadržaji, stalna dostupnost interneta i telefona, erozija autoritetâ – sve to može djelovati kao faktor rizika. Ali u sudnici takve tvrdnje moraju biti stručno provjerene i individualno dokazive. Ništa od toga nije izgovor, ali ponekad može biti objašnjenje – a sud se bavi upravo razgraničenjem između objašnjenja i odgovornosti.”

To je važna nijansa jer kaznena odgovornost je osobna i utvrđuje se slučaj po slučaju, na temelju dokaza, vještačenja i jasnih pravnih kriterija: namjera, predumišljaj, sposobnost shvaćanja i upravljanja.

Na kraju, Degen sažima ulogu obrane bez iluzija i bez patetike: „Moja je dužnost inzistirati na potpunom vještačenju, na zakonitom postupku, na objektivnim činjenicama. Time ne relativiziram tragediju žrtve, nego štitim

temeljno načelo: kazna mora biti točno mjera krivnje. To je jedini način da pravosuđe ostane pravo, čak i u najtežim predmetima.“

Takav pogled – hladan u metodi, odgovoran u etici – podsjeća da je svrha kaznenog postupka istina u granicama dokazivog i pravda u granicama zakona. U predmetima femicida to je jedini okvir koji istodobno čuva dostojanstvo žrtve i vladavinu prava.

U ponovljenom postupku sud je potvrdio presudu s prošlog suđenja. Novim je dokazima potvrđeno da je ubojica na dan ubojstva svom kolegi bageristu naložio da jamu iskopa dublje od standardnih mjera, što upućuje na ubojstvo s predumišljajem. Ubojica je također znao da je žrtva maloljetna, iako je u početku tvrdio drukčije. Nisu pronađeni ni dokazi o odnosu dviju djevojaka. Sudac Perica Rosandić je prilikom iznošenja presude ustvrdio da Ščančar nije pokazao ni minimalan stupanj empatije i sažaljenja prema žrtvinoj obitelji te da je hladna, beskrupulozna i sebična osoba. Vrhunac njegove besramnosti bio je odlazak na Anitinu misu zadušnicu.

- Vi ste hladna i beskrupulozna osoba, koja misli samo na sebe i nema osjećaje za druge - obrazložio je Rosandić - Dolaskom na misu za pokojnu Anitu, u pratnji njezine najbolje prijateljice Ivane, pokazali ste da vam ništa nije sveto.

Kao olakotne okolnosti sud je uzeo njegovu mladost, neosuđivanost, priznanje te što je u vrijeme ubojstva bio bitno smanjeno ubrojiv. S druge strane nije pokazao nikakvu empatiju i sažaljenje te je pokušao prikriti zločin.

Trauma žrtava i obitelji: izdaja i tuga bez kraja

Za one koji ostaju – roditelje, djecu, sestre i braću, prijatelje, susjede, poslodavce – femicid je dvostruki udarac: nepovratni gubitak voljene osobe i spoznaja da je zlo došlo iznutra, iz kruga najbližih. U većini slučajeva počinitelj je netko „naš“: suprug, partner, sin, zet, susjed iz istog ulaza. Zato obitelji često ostaju u stanju dugotrajnog šoka, pokušavajući razumjeti kako im je pred očima mogao izrasti ubojica.

„Još ne možemo vjerovati da nam se to moglo dogoditi, da je netko tako bešćutno oduzeo život, mladost, moju kćer...“ - govori majka jedne žrtve koja je željela ostati anonimna. U toj rečenici sažeta je univerzalna nevjerica koja prati gotovo svaki femicid: “zašto baš nama” i “kako baš on?”

Osjećaj izdaje prožima svaku misao članova obitelji. Ubojica nije bio maskirani manijak iz mračnog prolaza, već čovjek koji je sjedio za njihovim stolom, čestitao blagdan, dijelio fotografije s ljetovanja, vozio ucviljene roditelje da prijave nestanak kćeri, otišao čak i na misu zadušnicu.... Obitelj preispituje unatrag svaki trenutak: jesu li mogli naslutiti što se sprema, jesu li propustili spasiti voljenu osobu? Često opisuju bizarnu podvojenost sjećanja – s jedne strane uspomene na dane ‘kad je sve bilo u redu’, a s druge, retroaktivno uočene pukotine koje tada nisu znali protumačiti. Sitnice koje tek sada poprimaju zlokoban smisao.

Mjesecima i godinama, pa i cijeli život, bližnji vraćaju film unatrag, traže „znakove“ koji su im možda promaknuli – kratki fitilj, opsesivnu ljubomoru, usiljenu pristojnost. Istodobno, tuga ne popušta. Reakcije obitelji kreću se u dva smjera. Jedni smisao traže u borbi za pravdu: uključuju se u udruge, traže oštrije zakone, dižu glas kako se isto ne bi ponovilo nečijoj drugoj kćeri, ženi, supruzi, majci. Drugi se povlače u tišinu i nepovjerenje – svijet postaje nesiguran, a svaki „poznanik” ili “dobri susjed“ potencijalna prijetnja. Oba odgovora na bol legitimna su i razumljiva, jer trauma nije natjecanje otpornosti, nego proces preživljavanja.

Važno je naglasiti da za obitelj i prijatelje počinitelj nije „monstrum s naslovnice“, nego netko kome su dali ljubav i povjerenje, a on im je uzvratio nezamislivim zlom. Upravo ta dvoslika – lice bliskosti i lice zločina – čini bol teškom za podnošenje. Zato podrška bližnjih, zajednice i institucija mora biti dugoročna: od hitne psihološke i pravne pomoći do konkretnih mjera zaštite preživjelih i rituala sjećanja koji žrtvi vraćaju dostojanstvo, a zajednici mapiraju put izlaska iz šoka.

Ni filozofija ni forenzika ne mogu „objasniti“ prazninu nastalu femicidom. Ali mogu pomoći da razumijemo što izdaja čini psihi, kako izgleda oporavak koji ne briše bol, i zašto je nužno ustrajati na istini, pravdi, a svakako i na kvalitetnom izvještavanju.

Mediji i crna kronika: između fascinacije i odgovornosti

Tragedije femicida i obiteljskog nasilja ne odjekuju samo u boli obitelji, policijskim izvješćima i sudskim spisima, nego i u medijima. U medijima, tragedije femicida dobivaju svoj javni odraz. Rubrika crne kronike tradicionalno

je jedna od najčitanijih – ona ne samo da dokumentira mračnu stranu ljudske stvarnosti, nego i oblikuje način na koji je društvo razumije. Upravo zato, pitanje nije tek kako mediji izvještavaju, nego što time čine društvu: educiraju li ga, senzibiliziraju i potiču na djelovanje, ili tek podilaze voajerskoj fascinaciji nasiljem?

Kroz povijest smo vidjeli obje krajnosti. U nekim slučajevima, upravo su novinari svojim upornim radom razotkrivali zataškavanja i propuste institucija, pomogli obiteljima da dođu do istine i otvorili javnu raspravu o nevidljivom nasilju. No, isto tako, crna kronika je nerijetko pribjegavala bombastičnim naslovima, epitetskom arsenalu („monstrum“, „koljač“, „užas“) i naturalističkim opisima koji su služili više privlačenju klikova i prodaji primjeraka nego razumijevanju problema. Takva praksa, osim što banalizira tragediju, riskira da javnost otupljuje na nasilje.

Glas iskustva: Dušan Miljuš

U toj kompleksnoj raspravi vrijedi poslušati glas novinara koji je desetljećima bio u samom srcu crne kronike. Dušan Miljuš, dugogodišnji i cijenjeni novinar, izravno je svjedočio načinu na koji društvo, a s njima i mediji, promatraju najteže zločine. Govoreći o fascinaciji javnosti i tankoj liniji između informiranja i senzacionalizma, Miljuš podsjeća na jedan od svojih prvih slučajeva:

„Sjećam se kad sam počinjao karijeru kao novinar, bilo je to krajem 80-ih kad je ubijen voditelj tada jedne poznate restoracije i kuglane na zagrebačkom Črnomercu. Ubila ga je supruga i bio je to klasični epilog obiteljskog nasilja, odnosno jedne situacije koja je završila ubojstvom. Večernji list koji je tada izvještavao o tom ubojstvu u samo tri dana podigao je dnevnu nakladu za 80.000 primjeraka svaki dan, a to je trajalo nekoliko dana. Bilo je to u vrijeme kad nije bilo interneta, značajan dio naklade prodavali su kolporter i osim na kioscima na Trgu bana Jelačića, novine su bile rasprodane u niti sat vremena. Nismo senzacionalno izvještavali, ali s obzirom na to da se radilo o čovjeku koji je bio relativno dobro poznat, svaki dan su se iščekivale nove informacije o tom slučaju.“

Ovaj primjer zorno pokazuje dvostruku dinamiku: mediji se kreću unutar

matrice interesa publike, ali upravo oni odlučuju hoće li taj interes zadovoljiti etičnim, objektivnim izvještavanjem ili podilaženjem „niskim strastima“.

Kada zločin izbije u obiteljima s margine društva, javnost to, koliko god strašno bilo, često doživljava kao očekivano – gotovo kao „logičan“ epilog života obilježenog siromaštvom, alkoholom ili socijalnom isključenošću. No kada se isto dogodi u redovima imućnih, obrazovanih i uglednih ljudi, šok je daleko snažniji. Upravo zato što razbija mitove u koje kao društvo volimo vjerovati: da su status, diploma i ugled svojevrsno jamstvo moralnosti i kontrole nad tamnim porivima. U tim trenucima suočavamo se s neugodnom istinom – zlo je univerzalno ljudsko i time još zastrašujuće bliže svima nama.

Dušan Miljuš spremno odgovora i na pitanje koje se nameće svaki put kada zločin potrese tzv. „više slojeve“ društva: „Zločini u redovima imućnih, obrazovanih i društveno uglednih ljudi izazivaju veći šok i znatiželju od onih u tzv. marginaliziranim sredinama. U redovima tzv. uglednih ljudi uglavnom se ne očekuje zločin. I zato svaki takav slučaj šokira javnost. Ona, a potom i mediji, počinju propitivati moguće motive zločina u tim sredinama. Takvi zločini – stvarni ili fiktivni – uvijek su zanimljivi i književnicima.“

Na pitanje o percepciji zločina i neravnopravnosti u načinu na koji javnost doživljava počinitelje i žrtve, Miljuš ističe: „Nejednakost u percepciji zločina čini mi se ovisi i o čitateljima, odnosno publici koja konzumira informacije o tim zločinima, ali i o prezentaciji. Sve to dakako ovisi i o osobnim vrijednosnim stajalištima publike, ali naglasio bih kako objektivno informiranje podrazumijeva nepristranost, izvještavanje na temelju činjenica, bez nekih osobnih stavova i nepodilaženje nekim ‘niskim strastima’ publike. Javnost teško prihvaća da zlo nema stalež, obrazovanje, diplomu, jer smo svjedočili nizu slučajeva u našoj povijesti gdje su ubojice bili upravo oni koji su visokoobrazovani, za koje susjedi obično kažu kako su bili ‘divni i krasni’. Posebno iznenađuje kad su počinitelji i djeca takvih roditelja.“

“Kad je pak riječ o nekom od najpotresnijih femicida iz takvog okruženja prisjetit ću se jednog s početka svoje karijera, a riječ je o Alfonsu Vučeru, poznatom kompozitoru koji je usmrtio svoju suprugu. Međutim, ustanovilo se da je tijekom suđenja da je bio duševno bolesna osoba i kad se dogodilo to ubojstvo

obzirom da je on tada bio poznat u javnosti taj je slučaj također izazvao veliku medijsku pozornost.” – prisjeća se Miljuš.

Taj strašan femicid pamti i odvjetnik Silvije Degen koji je s Veljkom Miljevićem branio je Alfonsa Vučera, optuženog za ubojstvo supruge.

Silvije Degen: Bila je to teška obrana, vrlo specifična. Vučer je bio strašan talent i nadaren skladatelj, ali doživio je tešku nesreću nakon čega je izgubio moć skladanja. Tu se vidi koliko je mozak važan ljudskom biću. Nakon nesreće više nije znao svirati i odao se alkoholu. I tako je došlo do tog zla koje je učinio i završio u zatvoru. Po mojoj ocjeni, on je bio nesposoban nastaviti proces. Po zakonu, bolesnom čovjeku ne smijete suditi.”

Crna kronika kao društveno ogledalo

Analizirajući ove uvide, jasno je da je crna kronika dvosjekli mač. Ona je istodobno najčitanija i najopasnija rubrika: najčitanija jer zadovoljava ljudsku potrebu za razumijevanjem tragedije, a najopasnija jer, ako se ne oblikuje odgovorno, može pridonijeti banalizaciji nasilja ili čak normalizaciji atmosfere straha.

U svojoj svjetlijoj verziji, crna kronika je prostor edukacije. Umjesto da reproducira krvave detalje i privatne intime žrtava, ona može ponuditi kontekst: objasniti obrasce nasilja, ukazati na to gdje potražiti pomoć, senzibilizirati javnost da prepozna znakove femicida prije nego što bude prekasno. To je onaj trenutak kada mediji prestaju biti puki posrednici vijesti i postaju društveni akteri – savjest koja se ne miri s ponavljanjem tragedije.

Inzistiranje na nepristranosti i činjenicama, bez podilaženja senzacionalizmu, pokazuje da crna kronika može biti i prostor profesionalnog integriteta i društvene odgovornosti. „Objektivno informiranje, bez podilaženja niskim strastima“ – ta formula nije samo novinarsko pravilo, nego i putokaz kako mediji mogu biti katalizatori promjene, a ne tek reflektori tuđe nesreće.

Jer svaka ispričana priča, svaki naslov i svaka rečenica u crnoj kronici ima posljedicu: može pridonijeti razumijevanju i prevenciji nasilja, ili pak cementirati stereotipe i voajersku fascinaciju. Na kraju, to je pitanje izbora – i profesionalne i etičke odgovornosti.

Članak je objavljen uz finansijsku potporu Agencije za elektroničke medije iz Programa poticanja novinarske izvrsnosti